

Ομιλία ΧΡΗΣΤΟΥ ΑΘ. ΜΟΥΛΙΑ

για την παρουσίαση του βιβλίου του
«Η Εβραϊκή Παρουσία στην Πάτρα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα»

Αθήνα, Πνευματικό Κέντρο, Πέμπτη, 14 Απριλίου 2016, ώρα 19.00

Το 1945, είναι έτος ορόσημο για την παγκόσμια Ιστορία, διότι τότε έληξε και επίσημα ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά άρχισε ένας νέος πόλεμος, εκείνος της μνήμης, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, με διαφωνίες, αποσιωπήσεις, διαστρεβλώσεις, αποδομήσεις και υπερβολές. Συνέπεια όλων αυτών είναι η επιβολή στερεοτύπων, μύθων και ιδεολογημάτων, που κάθε άλλο παρά υπηρετούν την ιστορική πραγματικότητα και επιβάλλεται να ξεπεραστούν, με νέες αναγνώσεις, εννοιολογήσεις και προσεγγίσεις των γεγονότων, ώστε να αναδειχθεί αυτό που πραγματικά συνέβη, μέσα στο ιστορικό πλαίσιο που συνέβη και άφησε ίχνη και όχι αυτό που κάποιιοι θα ήθελαν να είχε συμβεί. Υπάρχουν βέβαια και οι απώλειες, οι οποίες δεν άφησαν ίχνη και δεν μπορούν να αποτυπωθούν, όπως επίσης υπάρχουν και οι σκιές, που περιβάλουν τις φωτεινές εκλάμψεις και τις τροφοδοτούν. Όλα αυτά οφείλει να αξιοποιήσει και να προβάλλει ο ιστορικός, με κατευθυντήρια αρχή, την προσταγή του Μακρυγιάννη, *“Πες την αλήθεια ιστοριογράφο!”*.

Επί πλέον, η διαπίστωση ότι δεν υπάρχει μία μελέτη για την εβραϊκή Κοινότητα των Πατρών, ανά τους αιώνες, καθώς επίσης και κάποιες ανακρίβειες που έχουν επιβιώσει και αναπαράγονται με ελαφρότητα και ακρισία, με ώθησαν να ασχοληθώ με τους Εβραίους της γενέτειράς μου, ως ιστορικής πραγματικότητας και να επιχειρήσω να καταγράψω τα ίχνη της διαδρομής τους. Εκείνο που αντιμετώπισα από την πρώτη στιγμή, ήταν ότι, *“ο γέρων (ο) φθονερός και των έργων εχθρός”*, ο χρόνος, όπως τον αποκαλεί ο Κάλβος στην *“Ωδή στον Ιερό Λόχο”*, επικάλυψε πολλά από τα στίγματα της παρουσίας τους και της συμβολής τους στην εξέλιξη της πόλης. Αυτό δυσκόλεψε την έρευνά μου, αλλά δεν με αποθάρρυνε, διότι η ανάμνηση που έχουν αφήσει στην Πάτρα, είναι ακόμα ζωντανή και άξιζε η προσπάθεια, για να αναδειχθεί μία άγνωστη πτυχή της τοπικής ιστοριογραφίας.

Η Πάτρα, λόγω της θέσης της, ήταν ανέκαθεν η πύλη της Ελλάδος προς τη Δύση, μία πόλη-λιμάνι, με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν αυτοί οι χώροι, δηλαδή, έντονη εμπορικότητα, πολυεθνοτικότητα και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις. Θα ήταν λοιπόν ιστορικό αίνιγμα, αν οι Εβραίοι, με τον κοσμοπολιτισμό και τη δημιουργικότητα που πάντοτε τους διέκρινε, δεν εγκαθίσταντο σ' αυτό το χώρο και δεν είχαν συνεχή και μακρά παρουσία.

Η παλαιότερη γνωστή μαρτυρία, για εγκατάσταση Εβραίων στην Πάτρα, ανάγεται στον 3^ο-4^ο αιώνα προ Χριστού και έκτοτε οι πηγές επιβεβαιώνουν τη συνεχή παρουσία τους και τη δεσπόζουσα θέση τους στο εμπόριο, πολλές φορές διωκόμενοι και απειλούμενοι. Πολύ χαρακτηριστική περίπτωση είναι οι σφαγές εκατοντάδων Εβραίων, που είχαν συρρεύσει στην πόλη, κατά τη διάρκεια του Αγώνα, σύμφωνα με τις εκθέσεις του βρετανού Προξένου στην Πάτρα Green, στις οποίες μάλιστα χαρακτηρίζει τις σφαγές σκόπιμες.

Μετά την Απελευθέρωση, το 1828 και για αρκετές δεκαετίες, η παρουσία τους στην Πάτρα ήταν σποραδική, μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οπότε, Εβραίοι από τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά, την Άρτα, την Πρέβεζα, τα Ιωάννινα και την Κέρκυρα, εγκαταστάθηκαν στην πρωτεύουσα της Αχαΐας και το 1905, επανασυγκρότησαν την Κοινότητά τους, που είχε διαλυθεί κατά την Επανάσταση.

Δυστυχώς, την επιτυχημένη διαδρομή τους, διέκοψαν βίαια οι ναζί, στις 9 Οκτωβρίου 1943, όταν, έρμαιοι των αντισημιτικών εμμονών τους, που βρισκόντουσαν στην καρδιά της “πολιτικής θρησκείας” τους, ως ενοποιητικός κώδικας της φυλετικής κοινότητας και ως μέσο διαρκούς κινητοποίησης του καθεστώτος, εξέδωσαν Διαταγή, για όλους τους Εβραίους που κατοικούσαν στην Ελλάδα, με την οποία έθεταν περιορισμούς στις κινήσεις τους και τους καλούσαν να εγγραφούν στα Μητρώα της Γερμανικής Διοίκησης. Αυτό ήταν η αρχή. Το αποκορύφωμα ήλθε τη νύχτα της 24^{ης} προς 25^η Μαρτίου 1944, που συνελήφθησαν όσοι πατρινοί Εβραίοι δεν είχαν προφθάσει ή δεν είχαν μπορέσει να φύγουν από την πόλη και κατέληξαν στα στρατόπεδα του θανάτου.

Η οικονομική επιτυχία των Εβραίων, όπου εγκαταστάθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν επαγγελματικά, η οποία ήταν η κύρια αιτία των διωγμών που υπέστησαν κατά καιρούς, εκτός από το προσωπικό στοιχείο, τους υλικούς πόρους και τις δεξιότητες, οφείλεται και σ’ ένα πολυδιάστατο πολιτισμικό υπόβαθρο, το οποίο είχε, ως συστατικό στοιχείο, την οικογενειακή δομή των Κοινοτήτων, με την ιδιαίτερη θρησκευτική προσήλωση των μελών τους και την αλληλεγγύη μεταξύ τους.

Παρά το ανατριχιαστικό περίβλημα, υπό το οποίο επιχείρησαν οι ναζί να εμφανίσουν την “τελική λύση του Εβραϊκού ζητήματος”, στην προσπάθειά τους να παραπλανήσουν, κατ’ ουσία, ο στόχος τους ήταν να αρπάξουν, με κάθε τρόπο, τις εβραϊκές περιουσίες και σε κάποιες λίγες περιπτώσεις, υπήρξαν Εβραίοι που σώθηκαν, πληρώνοντας πολύ μεγάλα χρηματικά ποσά, σε υψηλόβαθμους ναζί.

Στην Πάτρα, η βίαιη ναζιστική διακοπή, ευτυχώς δεν ήταν ολοκληρωτική, όπως συνέβη στη Θεσσαλονίκη. Περίπου το 30-35% των Εβραίων της πόλης οδηγήθηκαν στα κολαστήρια του θανάτου, δηλαδή κάπου 80 άτομα και από αυτούς 1-2 κατόρθωσαν να γλυτώσουν. Οι υπόλοιποι, τον Οκτώβριο 1943, μόλις έγινε γνωστή η Διαταγή για την καταγραφή τους κ.λπ., έσπευσαν να φύγουν από την πόλη και πολλοί κατέφυγαν σε διάφορα δυσπρόσιτα ορεινά χωριά, κυρίως της επαρχίας Καλαβρύτων, όπου έμειναν, υπό εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, μέχρι την Απελευθέρωση, στις 6 Οκτωβρίου 1944. Άλλοι, για να σωθούν, εντάχθηκαν στις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. Στη διάσωσή τους, μεγάλο ρόλο έπαιξαν πολλοί πατρινοί, οι οποίοι, με κίνδυνο της ζωής τους, τους έκρυψαν και τους φυγάδευσαν. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση, άγνωστη πριν κυκλοφορήσει το βιβλίο μου, είναι του Αστυνομικού Διευθυντή Δημητρίου Μαρινάκη, ο οποίος, λόγω της θέσης του, ήταν ο πρώτος αποδέκτης της γερμανικής Διαταγής και αμέσως, πριν καν τη δημοσιοποιήσει, έσπευσε να ειδοποιήσει, στα καταστήματά τους και στα σπίτια τους, τους Εβραίους των Πατρών, να φύγουν από την πόλη και να κρυφτούν στην ύπαιθρο. Έτσι γλύτωσε περίπου το 65-70% των μελών της Κοινότητας. Ανάλογες συμπεριφορές επέδειξαν και άλλοι πατρινοί, διότι οι σχέσεις τους με τους Εβραίους συμπολίτες τους ήσαν άριστες, όπως ο πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Γαλάτης, που συνέβαλε να σωθεί η οικογένεια Ελιέζερ, ο Σαράντης Παρπαρούσης, που βοήθησε την οικογένεια του μετέπειτα Προέδρου της Κοινότητας Ισαάκ Ιωχανά, οι αδελφές Πολυμέρη, ο πατήρ Ανδρέας Δημακόπουλος, ο Άγγελος και η Βασιλική Δημητροπούλου, ο ιατρός Κων. Αναγνωστόπουλος, που έσωσε την οικογένεια Μπενρουμπί από τη Θεσσαλονίκη, ο Ηλίας και η Κατερίνα Μιχαλοπούλου ή Μίχαλου, από τα Δεμέστιχα, που βοήθησαν να σωθεί η οικογένεια Βελλέλη, ο κουρέας Γεώργιος Μητσάλης ή Μητσιάλης, που έσωσε τον Αρμάνδο Ααρών από την Κέρκυρα κ.α. Υπήρξαν επίσης και πολλοί που διέσωσαν εμπορεύματα, οικιακά σκεύη, τιμαλφή, ακόμα και τα Ιερά Σκεύη της Συναγωγής και τα παρέδωσαν στους δικαιούχους των, μετά την Απελευθέρωση, όπως ο Κων. Παπαχριστόπουλος και η σύζυγός του, που διέσωσαν κοσμήματα και τιμαλφή της οικογένειας Βελλέλη, ο Χρήστος και η Καλλιόπη Πανίτσα, που φύλαξαν τα Ιερά Σκεύη της Συναγωγής, ο Σαράντης Παρπαρούσης, που διέσωσε εμπορεύματα του Ισαάκ Ιωχανά κ.α.

Στο βιβλίο υπάρχουν στοιχεία για πολλές εβραϊκές οικογένειες των Πατρών και για τις περιπέτειές τους. Πρόκειται για τις οικογένειες Ιωχανά, Μάτσα, Βιτάλ, Βαρούχ, Αλμπάλα, Μωϋσή, Νασαχών και Ρούσσου, οι οποίες δεν ήσαν οι μόνες, όπως αναφέρω και επιβεβαιώνεται και από καινούργια στοιχεία, που συγκέντρωσα, μετά την ανάρτηση του βιβλίου στο διαδίκτυο.

Μάλιστα, για την περίπτωση Αναγνωστόπουλου Μπενρουμπί, η πατρινή συγγραφέας και Ακαδημαϊκός Γαλάτεια Σαράντη, έγραψε ένα βιβλίο, με τον τίτλο, *“Το βιβλίο του Γιοχάνες και της Μαρίας”*, που κυκλοφόρησε το 1952.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το Εβραϊκό Ινστιτούτο Yad Vashem, που έχει ως αποστολή να τιμά με τη διάκριση του *“Δικαίου των Εθνών”*, μη Εβραίους, που βοήθησαν Εβραίους, να γλιτώσουν από τους ναζί, έχει τιμήσει τρεις πατρινούς. Τον ιατρό Κων. Αναγνωστόπουλο και το ζεύγος Ηλία και Αικατερίνης Μιχαλοπούλου ή Μίχαλου.

Το Ολοκαύτωμα, ήταν το πιο τραγικό γεγονός στην Ιστορία του Εβραϊκού Έθνους και η σιωπή που το επικάλυψε, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, μπορεί να είναι δυσάρεστη, όμως δικαιολογείται από το ότι οι λαοί, εκείνη την περίοδο, αντιμετώπιζαν πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα και ζούσαν σε μία αβεβαιότητα. Η κατάσταση αυτή ήταν απαγορευτική, διαφοροποίησε το όραμα για μια καλύτερη ζωή και άμβλυσε τις οδυνηρές μνήμες του πολέμου, με αποτέλεσμα την άρνηση της αλήθειας και της πραγματικότητας. Η σιωπή αυτή έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από όσους επεδίωκαν την αναπαραγωγή του κακού, αλλά ήταν κάτι προσωρινό και πολύ σύντομα ξεπεράστηκε και άρχισε η συζήτηση για τα αίτια, η οποία συνεχίζεται και πρέπει να συνεχιστεί, όσο ο ολοκληρωτισμός θα αναδύεται προκλητικά.

Στη χώρα μας, το ζήτημα της Γενοκτονίας των Εβραίων, μπορεί προς στιγμή να μην αντιμετωπίστηκε, ως γεγονός, όπως θα έπρεπε, όμως αυτό δεν οφείλεται σε αντιεβραϊσμό, αλλά στο ότι αφορούσε μία μειοψηφία Ελλήνων, σε μια εποχή που τα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας ήσαν ιδιαίτερα πιεστικά και η πληροφόρηση, για το τι ακριβώς είχε συμβεί, ήταν ελλιπής. Ανάλογης μεταχείρισης έτυχαν και τα πάμπολλα ελληνικά Ολοκαύτωμα, των Καλαβρύτων, του Διστόμου, της Υπάτης, της Κανδάνου, του Βιάνου, του Χορτιάτη, του Κομμένου, της Καισαριανής κ.λπ. Ουδέποτε όμως οι Έλληνες Εβραίοι αντιμετωπίστηκαν ως *“μη Έλληνες”* ή εμποδίστηκε η ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Απόδειξη, η συμπαράσταση των τοπικών κοινωνιών, που είχε ως αποτέλεσμα να σωθούν πολλοί. Μάλιστα, σε κάποια μέρη, όπως στη Ζάκυνθο, σώθηκαν όλοι.

Όσον αφορά τον πολιτικό κόσμο της χώρας, στην πλειονότητά του τήρησε επιφυλακτική στάση απέναντι στους Έλληνες Εβραίους και το δράμα τους, όχι όμως εχθρική. Εξαίρεση αποτελούν ο Εμμανουήλ Τσουδερός, ο Γεώργιος Μαύρος και ο Π. Κ., ο δεύτερος μάλιστα ονομάστηκε και *“Δίκαιος των Εθνών”*, διότι βοήθησε να σωθούν οι οικογένειες Καμχή και Ισραέλ. Επίσης, εκτός από τις δηλώσεις που είχε κάνει υπέρ των Εβραίων, μεσούντος του πολέμου, ήταν ο εμπνευστής του Α.Ν. 846/46, με τον οποίο ιδρύθηκε ο Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ισραηλιτών Ελλάδος, γνωστός ως Ο.Π.Α.Ι.Ε., ως υφυπουργός Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Σοφούλη. Ανάλογες δηλώσεις έκανε και ο Π. Κ., ο οποίος μάλιστα έγραψε στο Ημερολόγιό του, στις 27 Ιουλίου 1944, ότι *“Έλληνες και Εβραίοι μπορούμε να συνεργασθούμε καλά στην ανατολική Μεσόγειο”*.

Στην απόφασή μου, να ασχοληθώ με την παρουσία των Εβραίων στην Πάτρα, ανά τους αιώνες, συνέβαλε και το γεγονός ότι γνώρισα προσωπικά, στην παιδική μου ηλικία, αρκετούς Εβραίους εμπόρους, που ζούσαν στην Πάτρα. Πολλοί από αυτούς είχαν τα καταστήματά τους κοντά στο εμπορικό κατάστημα του πατέρα μου και έχουν αφήσει καλή ανάμνηση, σε όσους τους γνωρίσαμε. Σήμερα, ούτε Κοινότητα υπάρχει, ούτε ζουν Εβραίοι στην Πάτρα. Όμως, αρκετοί διατηρούν δεσμούς με την Πάτρα και την

επισκέπτονται συχνά, για να συναντήσουν φίλους τους, ταξιδεύοντας από την Αμερική, το Ισραήλ και διάφορες πόλεις της χώρας, όπου κατοικούν.

Ολοκληρώνοντας, για τη συνάντησή μου με το εβραϊκό στοιχείο των Πατρών, καρπός της οποίας είναι το βιβλίο που παρουσιάζεται απόψε, θέλω να ευχαριστήσω το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και ιδιαίτερα τον Πρόεδρό του κ. Μωϋσή Κωνσταντίνη, ο οποίος, αφ' ότου του γνωστοποίησα την απόφασή μου να ερευνήσω και να γράψω ένα βιβλίο για την εβραϊκή Κοινότητα των Πατρών, με ενθάρρυνε, στήριξε την προσπάθειά μου και όπως από την αρχή μου υποσχέθηκε και το τήρησε, φρόντισε να εκδοθεί. Χωρίς τη δική του στήριξη, δεν θα είμαστε τώρα εδώ. Επίσης θέλω να ευχαριστήσω το προσωπικό του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος και όσους μου έδωσαν πληροφορίες, όχι απαραίτητα όλες ακριβείς, αλλά ανεξαιρέτως όλες χρήσιμες. Ιστορικά βιβλία που αφορούν σχεδόν την εποχή μας, δεν μπορούν να γραφτούν, χωρίς να χρησιμοποιηθούν και προφορικές μαρτυρίες, οι οποίες, παρά την υποκειμενικότητά τους και τις όποιες παραθεωρήσεις ενέχουν, λόγω χρόνου κυρίως, δεν παύουν να είναι χρήσιμες και ενδιαφέρουσες. Μάλιστα, αφότου το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, ανάρτησε το βιβλίο μου στο διαδίκτυο και διαβάστηκε από πατριούς Εβραίους και μη και από απογόνους τους, αρκετοί επικοινωνήσαν μαζί μου, ακόμα και από το εξωτερικό, για να μου δώσουν κάποιο καινούργιο στοιχείο ή να μου επιβεβαιώσουν μία πληροφορία του βιβλίου. Δηλαδή, η έρευνα συνεχίζεται, διότι εξ ορισμού δεν έχει τέλος και είναι ανεξάντλητη και ίσως στο μέλλον επανέλθω, με ακόμα περισσότερα στοιχεία, αφού και ο διάλογος για το Ολοκαύτωμα, συνεχίζεται σε παγκόσμιο επίπεδο, με ανεξάντλητο ενδιαφέρον και αμείωτη ένταση.